

A Nyírség gombavilágának kutatói. A mikológiai kutatások egy évszázada (1842-1943)

BARTHA DÉNES

A magyarországi mikológiai kutatások idestova négyszáz éves múltra tekintenek vissza. A XVI. század végén - a XVII. század elején a híres németalföldi botanikus, *Carolus Clusius Baththyány Boldizsár* főúr támogatását élvezve bejárta a Nyugat-Dunántúl jelentős részét, s művében (*Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia, Antverpiae, 1601*) tudományos igényességgel számot adott az ott fellelt gombákról. Hazánk gombavilágának megismerése a későbbiekben meglehetősen vontatottan haladt, több évtized múlt el mikológiai kutatások nélkül, s csak nagyon lassan tünedeztek el a fehér foltok (cf. *Kalchbrenner K. (1873): A magyar gombászat fejlődéséről és jelen állapotáról — Értekezések a Természettudományok Köréből 4: 1-17.; Moesz G. (1934): A hazai gombakutatás múltja és jelene — Természettudományi Közlöny 66: 151-160.; Ubrizsy G. (1968): A magyarországi mikológiai kutatások a múltban és jelenleg — Herba Hungarica 7: 11-16.*). Ilyen ismeretlen terület volt a XIX. század közepéig a Nyírség is, az akkor megindult vizsgálódások eredményeként a XX. század közepére mikológiai szempontból a közepesen feltárt vidékeink közé lépett elő. Sajnos az ezt követő időszakban, egészen napjainkig, a Nyírség gombavilágának kutatása ismét lankadni látszik.

A mikológiai kutatásokkal ellentétben a botanikai kutatások a Nyírségen hosszú múltra tekintenek vissza (cf. *Bartha D. (1990): A Nyírség növényvilágának kutatói — Déri Múzeum Évkönyve, p. 87-98.*). Hazánk első fűvészkönyvét (*Herbarium az fáknak, füveknek nevekről, természetekről és hasznairól — Heltai Gáspárné könyvnyomdája, Kolozsvár, 1578, pp. 188.*) *Melius Juhász Péter* püspök Debrecenben írta, melyben a szerző öt növényfaj nyírségi előfordulási adatait is felsorolta. Szorgalmasan botanizált a Nyírségen a másik debreceni illetőségű fűvészkönyv (*Új füves és virágos magyar kert — Landerer Mihály könyvnyomdája, Pozsony, 1774, pp. 329.*) szerzője *Csapó József*, Debrecen város főorvosa is, immáron 25 nyírségi növényfajt említve. Gombákról azonban még nem esik szó műveikben. A harmadik, s talán legismertebb fűvészkönyv (*Magyar Fűvész Könyv, mely a két magyar hazában találtatható*

növényeknek megismerésére vezet, a Linné alkotmánya szerint — Csáthy György könyvnyomdája, Debrecen, 1807, pp. 608.) szerzői *Diószegi Sámuel* és *Fazekas Mihály* már 116 gombafajt is ismertetnek a <Lopvanószók> között, de nyírségi előfordulási adatokat (mint ahogy a növényfajoknál sem) nem találunk. A tudományos igényű botanikai kutatások a magyar Linné, *Kitabel Pál* gyűjtőútjaival indultak területünkön, s őt követve neves botanikusok munkálkodása eredményeképp mintegy másfél évszázad alatt a Nyírség florisztikailag és cönológiailag a legjobban megismert vidékeink közé lépett elő. Mikológiai tekintetben ezt sajnos nem állíthatjuk.

A Nyírség gombavilágának feltárására az első lépéseket *Hazslinszky Frigyes* (1818-1896), az eperjesi kollégium messzeföldön híres tanára tette. *Hazslinszky* 1842-43-ban gimnazistaként a magyar nyelv gyakorlása céljából egy évet Debrecenben töltött, s eközben a környéken számos kirándulást tett. A magasabbrendű növények gyűjtése mellett nem hanyagolta el a virágtalakat sem, sok gombafaj értékes előfordulási adatainak lejegyzésével vetve meg e tájegység funkcióját ismeretének alapjait. *Hazslinszky* külön közleményt nem jelentetett meg itteni gyűjtéseiről. Adatai, melyek Debrecen, Nyíregyháza, Kisvárd, Mándok, Csap környékére vonatkoznak, későbbi közléseiben (8-15.) szétszórva láttak napvilágot. A gombák világának valamennyi fontosabb csoportjából vannak gyűjtései, melyek 71 fajt foglalnak magukba. Ugyancsak *Hazslinszky* cikkeiben jelentek meg *Mágócsy-Dietz Sándor*, a pesti tudományegyetem későbbi botanikaprofesszora Nyíregyháza, Csap környéki (10 db) és *Laudon István* ungvári főgimnáziumi tanár Mándok környéki (4 db) adatai is.

Csak a XIX. század legvégén jár újabb mikológus a Nyírségen *Bernátsky Jenő* (1873-1945), a Magyar Nemzeti Múzeum Növénytárának segédjére, később a Szőlészeti Állomás osztályvezetője személyében, ki a Nyíregyházától keletre és délre eső területeken az első növényföldrajzi megfigyeléseket végezte (2-3.). Sajnos kisszámú (12 db) gombafajához, melyek a bazidiumos gombák köréből kerültek ki, nagyrészt pontatlan, átfogó (pl. Nyírség) terület megjelöléseket ad, így adatai nehezen kezelhetők. Annál jelentősebbek *Hollós László* (1859-1940), a hányatott sorsú kecskeméti, majd szekszárdi gimnáziumi tanár gyűjtései. *Hollós* a földalatti gombák és pöfetegfélék jeles ismerője volt, 1897-ben Debrecen-Haláp környékén, 1898-ban pedig Nyíregyháza-Sóstó-Nyírbátor-Hajdúhadház vidékén 30 pöfetegfajt talált. Adatai (16-25.) kisebb-nagyobb közleményeiben szétszórva, illetve élete fő művében (26.) besorozva találhatóak. *Hollós* volt az első, aki egy magasabb rendszertani csoport specialistájaként kutatott a Nyírségen. Az időben őt követő *Rapaics Raymund* hozzá hasonlóan egy másik rendszertani csoport, a mikroszkópikus, s főként növénykörtani szempontból fontos alacsonyabbrendű gombákat vizsgálta. *Rapaics* nyírségi kutatásai idején (1912-13) a pallagi Gazdasági Akadémia tanára volt, először lakóhelye közvetlen környékén végzett növénykörtani vizsgálódásokat, majd szándékában állt az egész Nagyalföldre kiterjeszteni azokat. Gazdag, ide-

vonatkozó irodalmi közléseiben (35-43.) mintegy 121 darab általa megtalált gombafajról ad számot.

A pallagi Gazdasági Akadémia növénykórtani gyűjteményét *Rapaics* alapozta meg, melyet a későbbiekben kollégái bővítettek. Így a gyűjtők között szerepel *Göllner János*, a Növénytani Tanszék r. tanára, *Gulyás Antal*, az Akadémia igazgatója, *Révy Dezső*, a Természetrajzi Tanszék tanársegéde, *Uzonyi Ferenc*, a Növényvédelmi Tanszék r. tanára neve is. Sajnos publikáció nagyon kis számban került ki ebben a témakörben az Akadémiáról, *Gulyás* (7.) és *Göllner* (6.) jelentetett meg közleményt kutatásairól. A fitopatológiai gyűjteményben lévő fajok jegyzéke csak századunk negyvenes éveinek elején látott napvilágot nyomtatott enumerációban.

Tuzson János nyírségi felfedező útja után, melynek többek között Bátorliget botanikai értékeinek első körvonalazását is köszönhetjük, a húszas években a természetkutatók figyelme e tájegység felé fordul. A Nyírség flórájáról *Boros Ádám*, a Gyógynövény Kísérleti Állomás későbbi igazgatója adta az első átfogó listát, művébe (5.) *Hollós* Gasteromycetái mellé 6 saját gombaadatot is felvett. *Augustin Bélától*, a Gyógynövény Kísérleti Állomás akkori igazgatójától mindössze egy növénykórtani adatot tartalmazó dolgozat (1.) maradt ránk, úgyszintén *Krenner J. Andortól* (28) és *Pénzes Antaltól* is. A harmincas években *Moesz Gusztáv*, a Nemzeti Múzeum Növénytárának igazgatója, hazánk egyik legjelesebb mikológusa nagyszabású vállalkozásként Magyarország gombavilágának összeállításába kezdett. Sorozatban megjelenő munkájába besorozta (29-34.) a Nyírségen fellelt fontosabb fajokat a gyűjtési hely megjelölésével. Tudomásunk van arról, hogy *Moesz* többször járt a Nyírségen, de műveiben mindössze négy eredeti adatra bukkanhatunk *Berkesz*, *Petneháza*, *Buj környékéről*.

A Hazslinszky első kutatásaitól eltelt majdnem egy évszázad alatt a Nyírségen több-kevesebb ideig működő mikológusok munkálkodása eredményeképpen mindössze 280 fajt lehetett kimutatni erről a területről. Ez nagyon kevesnek tűnik, különösen akkor, ha összehasonlítjuk vele hazánk néhány jobban feltárt területének (pl. Kecskemét és Szekszárd környéke) ezret is meghaladó akkori adatait. A Nyírség gombavilágának megismerésében nagy fordulatot jelent *Ubrizsy Gábor* (1919-1973) felbukkanása és munkálkodása. *Ubrizsy* gyermek- és ifjúkorát Nyíregyházán töltötte, ezután a debreceni Tudományegyetemre iratkozott be. Első közleményei Nyíregyháza környékének növényvilágával foglalkoztak, majd mint *Soó Rezső* debreceni botanikaprofesszor díjtalan gyakornoka másodéves korától érdeklődését a mikológia területére is kiterjesztette. 1937-től 1943-ig számtalan gyűjtőutat tett a Nyírségen, különösen Nyíregyháza, Debrecen, Pallag, Haláp, Királytelek (Nyírtelek), Bátorliget környékét tanulmányozta alaposabban. Valamennyi rendszertani egység vizsgálatát végezte, legtöbb adatot a nagygombák köréhez szolgáltatott. Ő volt, aki a pallagi Gazdasági Akadémia gombagyűjteményét áttanulmányozva és annak tudományos értékét felismerve, átfogó munkájában számot is adott arról. Közlései (45-55.) nyomán rajzolódott ki a Nyírség funkciójának képe, s hazánk-

ban az első gombatársulástani elemzések is az ő nevéhez fűződnek. Bátran állíthatjuk, hogy *Ubrizsy Gábor* a Nyírség gombavilágának megismerésében oly fontos és hatalmas munkát végzett, mint *Soó Rezső* a Nyírség növényvilágának megismerésénél.

Nem feledkezhetünk meg azokról a kutatókról sem, kik kedvtelésből vizsgáldtak tájegységünkön, rendszerint lakóhelyük közvetlen környékén. Adataikat önállóan általában nem publikálták, *Ubrizsy* összefoglaló műveibe beépítve találjuk azokat. Így ki kell emelnünk *Tamássy Gézát*, Hajdú megye tisztiorvosát, ki a Debrecen környéki területekről, *Szalóky Róbert* főorvost, ki Józsa, Boda, Hajdúhadház környékéről közölt megbízható adatokat. 1-1 adattal gazdagította az enumerációt *Igmándy József* hajdúnánási gimnáziumi tanár (27.), *Szlabóczky Imre* nyíregyházi főgimnáziumi tanár és *Kovács János* debreceni ev. ref. főiskolai tanár is. Önzetlen segítséget kapott még *Ubrizsy Felföldy Lajos* és *Bérczi László* (4.) kollégájától.

Alig egy évtized alatt a nyírségi gombafajok száma kettő és félszeresére emelkedett (1. táblázat), s ezzel hazánk közepesen kutatott vidékévé lépett elő. Területi bontásban Debrecen és környéke, illetve Nyíregyháza és környéke a legalaposabban feltárt vidék, ami annak köszönhető, hogy a mikológusok zöme ehhez a két városhoz kötődött munkahelye vagy lakhelye kapcsán (1. kép). Szép számú adatot közöltek még Királytelek (Nyírtelek) és Bátorliget környékéről is. Sajnos a Nyírség többi pontján még nagyon sok fehér folt található, melyek valószínűleg meglepetéseket is rejtegetnek.

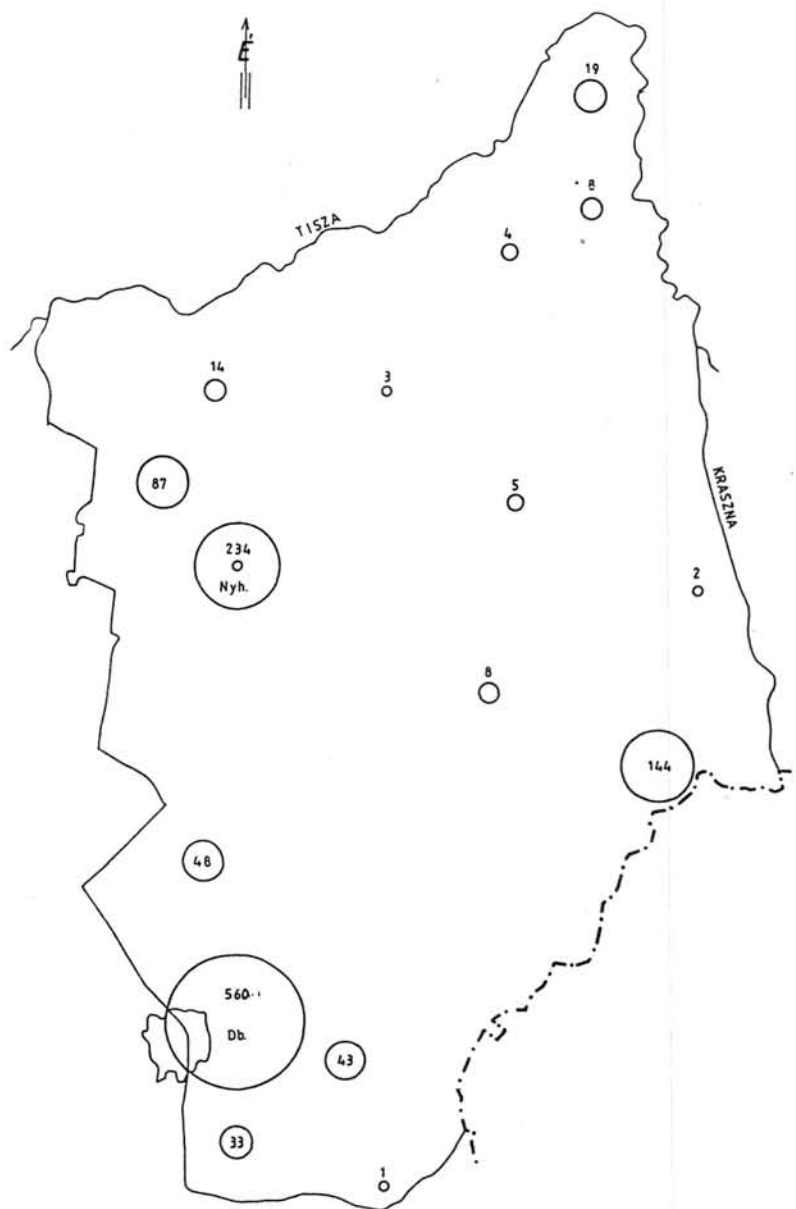
A tudomány számára négy új taxont írtak le e száz év kutatói területünkről, nevezetesen a pöfetegfélékhez (*Gasteromycetes*) tartozó *Disciseda debrecenensis* HAZSL., *Secotium szabolcsiense* HAZSL., *Scleroderma verrucosum* (VAILL.) PERS. var. *szabolcsense* UBRIZSY, *Scleroderma nyírségense* UBRIZSY taxonokat. Jóllehet az újabb nomenklatúrai és szisztematikai felfogások megkérdőjelezzik ezek önállóságát, e taxonok locus classicusa mindezek ellenére a Nyírség marad.

A II. világháború miatt mind a florisztikai-cönológiai, mind a mikológiai kutatások megszakadtak e területen. Míg a természetvédelmi törekvések fellendülésének köszönhetően az előbbi tudományág képviselői az utóbbi évtizedekben ismét vállatóra fogták a Nyírséget, s számos új adatot szolgáltatottak, addig a mikológiai kutatások csipkerózsika álmukat alusszák.

Remélhetően nem tart soká, s újra megindulhat a Nyírség gombavilágának intenzív feltárása. Az eltelt majdnem fél évszázad mulasztása azonban súlyos örökség marad.

A Nyírség mikológiai kutatásának repertórium

1. Augustin B. (1930): A maszlaglevél egy foltos betegsége — Növényvédelem 6: 190.
2. Bernátsky J. (1900): A Nyírség növényeiről — Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz 32: 190-192.
3. Bernátsky J. (1901): Növényföldrajzi megfigyelések a Nyírsegen — Ibid. 33: 203-216.
4. Bérczi L. (1940): Adatok Magyarország vízigomba vegetációjához — Acta Geobotanica Hungarica 4: 79-99.
5. Boros Á. (1932): A Nyírség flórája és növényföldrajza — Tisza István Tudományos Társaság Honismertető Bizottságának Kiadványai VIII., Debrecen, pp. 208.
6. Göllner J. (1937): Diófa egyik ritka levélfoltos betegségéről — Növényvédelem 13: 103.
7. Gulyás A. (1928): A melegági dohánypalánták élettani és gombabetegségei és védekezés ellenük — Alföldi Magvető 6. szám, Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara, Debrecen, pp. 39.
8. Hazslinszky F. (1875): Magyarhon hasgombái — Matematikai és Természettudományi Közlemények 13: 1-24.
9. Hazslinszky F. (1877): Magyarhon üszökgombái és ragyái — Ibid. 14: 81-197.
10. Hazslinszky F. (1878): Új adatok Magyarhon gombavirányához — Ibid. 15: 1-22.
11. Hazslinszky F. (1884): Előmunkálatok Magyarhon gombavirányához — Ibid. 19: 59-113.
12. Hazslinszky F. (1886): Magyarhon és társországainak szabályos discomycetjei — Ibid. 21: 175-287.
13. Hazslinszky F. (1892): A magyarhoni lemezgombák (Agaricini) elterjedése — Ibid. 24: 117-205.
14. Hazslinszky F. (1894): Magyarország s társországainak Sphaeriái — Ibid. 25: 1-333.
15. Hazslinszky F. (1895): Magyarhon és társországai húsos gombái — Ibid. 26: 157-370.
16. Hollós L. (1898): Új Lycoperdon-fajok Magyarország gombaflórájában — Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz 30: 139-141.
17. Hollós L. (1898): Adatok Magyarország gombáinak ismeretéhez — Ibid. 30: 42-44.
18. Hollós L. (1898): A *Secotium acuminatum* gombafaj a magyar Alföldön — Természettudományi Közlöny 30: 163.

1. kép A Nyírségről kimutatott gombafajok területegységenkénti megoszlása

Abb. 1. Verteilung der im Gebiet Nyírség ausgewiesenen Pilzarten nach Gebietseinheiten

1. táblázat A Nyírségről kimutatott gombafajok taxonómiai egységenkénti eloszlása
Tabelle 1. Verteilung der im Gebiet Nyírség ausgewiesenen Pilzarten nach taxionomischen Einheiten

M Y C O T A						
Myxomycotina	E u m y c o t i n a					
4	Phycomycetes	Ascomycetes		Basidiomycetes		Deutero- mycetes
	49	Hemiasco- mycetidae	Euasco- mycetidae	Homobasidio- mycetidae	Heterobasidio- mycetidae	114
		12	162	272	94	

19. Hollós L. (1898): A *Secotium acuminatum* Mont. — Természetrajzi Füzetek 21: 432-438.
20. Hollós L. (1898): A *Scleroderma Corium* (Guers.) Grav. — Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz 30: 187-189.
21. Hollós L. (1899): Az *Ithyphallus impudicus* gomba hazánkban — Természettudományi Közlöny 31: 650.
22. Hollós L. (1899): A *Bovista Debrececiensis* (Hazsl.) De Toni — Pótfüzetek a Természettudományi Közlönyhöz 31: 141-143.
23. Hollós L. (1900): Új adatok Magyarország gombáinak ismeretéhez — Ibid. 32: 21-24.
24. Hollós L. (1900): Adatok gombáink ismeretéhez — Ibid. 32: 183-189.
25. Hollós L. (1902): Gasteromycetákra vonatkozó helyesbítések — Természetrajzi Füzetek 25: 91-144.
26. Hollós L. (1903): Magyarország Gasteromycetái — Magyar Tudományos Akadémia, Franklin, Budapest, pp. 194.
27. Igmándy J. (1929): Óriási pöfeteggombák Debrecen határában — Debreceni Szemle 3: 411-412.
28. Krenner J. A. (1941): Néhány mikológiai és növénykórtani adat hazánk-ból — Botanikai Közlemények 38: 62-67.
29. Moesz G. (1925-26): Fungi Hungariae I. Myxomycetes — Folia Cryptogamica 1/3: 111-200.
30. Moesz G. (1937-38): Fungi Hungariae II. Archimycetes et Phycomycetes — Annales Musei Nationalis Hungarici 31: 58-109.
31. Moesz G. (1939): Fungi Hungariae III. Ascomycetes — Ibid. 32: 1-61.
32. Moesz G. (1940): Fungi Hungariae IV. Basidiomycetes. Pars 1. — Ibid. 33: 127-200.
33. Moesz G. (1941): Fungi Hungariae IV. Basidiomycetes. Pars 2. — Ibid. 34: 72-158.
34. Moesz G. (1942): Fungi Hungariae IV. Basidiomycetes. Pars 3. — Ibid. 35: 73-87.
35. Rapaics R. (1913): Növénykórtani megfigyelések a debreceni erdőkben — Erdészeti Lapok 52: 1026-1028.
36. Rapaics R. (1913): Növénybetegségek 1912-ben Debrecen környékén — A Kert 19: 175-176., 207-208.
37. Rapaics R. (1913): A lisztharmat Debrecen környékén — A Kert 19: 731.
38. Rapaics R. (1913): Az anyarozs Debrecen környékén — A Kert 19: 731.
39. Rapaics R. (1914): Phytopathologische Beobachtungen in Debrecen (Ungarn) — Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten 24: 211-218.

40. Rapaics R. (1914): Die Russfäule des Tabaks in Ungarn — *Ibid.* 24: 77-78.
41. Rapaics R. (1914): Korompenészek a dohányon I-III. — *Magyar Dohányújság* 31 1., 2., 3. szám
42. Rapaics R. (1915): Phytopathologische Beobachtungen in Debrecen (Ungarn) II. — *Zeitschrift für Pflanzenkrankheiten* 25: 208-210.
43. Rapaics R. (1916): Debrecen flórája — *Erdészeti Kísérletek* 18: 28-80.
44. Soó R. (1941): Megjegyzések Ubrizsy G. A Nyírség gombavegetációja c. dolgozatához — *Acta Geobotanica Hungarica* 4: 196.
45. Ubrizsy G. (1936): A nyíregyházi erdő növényformációi — *Szabolcsi Szemle* 3: 244-254.
46. Ubrizsy G. (1937): Válasz bírálóimnak — *Szabolcsi Szemle* 4: 129-131.
47. Ubrizsy G. (1939): Újabb adatok a Nyírség flórájának ismeretéhez — *Debreceni Szemle* 13: 211-213.
48. Ubrizsy G. (1940): Adatok a Nyírség gombavegetációjának ismeretéhez — *Acta Geobotanica Hungarica* 3: 66-77.
49. Ubrizsy G. (1941): A Nyírség gombavegetációja — *Acta Geobotanica Hungarica* 5: 43-91.
50. Ubrizsy G. (1942): Farontó gombák a Nyírségről — *Kertészeti Akadémia Közleményei* 8: 113-121.
51. Ubrizsy G. (1943): Szociológiai vizsgálatok a Nyírség gombavegetációján — *Acta Geobotanica Hungarica* 5: 251-279.
52. Ubrizsy G. (1943): Újabb adatok a Nyírség gombaflórájának ismeretéhez — *Borbásia* 3: 151-155.
53. Ubrizsy G. (1946): Adatok a Nyírség lisztharmatgombáinak (*Erysiphaceae*) ismeretéhez — *Magyar Gombászati Lapok* 3: 28-33.
54. Ubrizsy G. (1947): Újabb kutatások a Nyírség gombaflóráján — *Magyar Gombászati Lapok* 4: 52-55.
55. Ubrizsy G. (1953): Mycophyta = gombák. In: Székessy V. (szerk.): *Bátorliget élővilága* — Akadémiai Kiadó, Budapest. p. 23-25.